



### **Tarihi Düşünmek: Geçmişin Değişen Eşkâli**

Sarah Maza, Çev. Çağdaş Sümer

Ankara, Fol Yayınları, 2022, 339 sayfa, ISBN 978-925-8411-97-3.

Zehra GÜNEŞ\*

Sarah Maza, 1978’de Princeton Üniversitesi’nde doktora derecesini almış, Fransa’nın orta ve yakın dönemi üzerine uzmanlaşmış bir tarihçidir. Yazarın, Fransa tarihinin yanı sıra tarihin kimliği ve algılanışı konusunda da çalışmaları bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalarından bir tanesi de bu yazıda tanıtılacak olan *Tarihi Düşünmek: Geçmişin Değişen Eşkâli* adlı eseridir. Eserin orijinal ismi *Thinking About History* olup 2017 yılında basılmış, Çağdaş Sümer tarafından Türkçeye çevrilerek 2022 yılında Fol Yayınları tarafından yayına hazırlanmıştır.

Kitap altı bölümden oluşmakta olup, bahsi geçen altı bölüm sırasıyla “Kimin Tarihi?” (s. 23-70), “Nerenin Tarihi?” (s. 71-121), “Neyin Tarihi?” (s. 122-168), “Tarih Nasıl Üretilir?” (s. 169-220), “Nedenler mi Anlamlar mı?” (s. 221-276) ve “Olgular mı Kurgular mı?” (s. 277-325) başlıklarını taşımaktadır. Eserin ilk üç bölümü kendi içerisinde bağlantılıdır ve bölümlerin başlıklarını oluşturan soruların, tarihi algılayışımızı nasıl etkilediğinin üzerinde durulmaktadır.

Giriş bölümünde yazar, tarihi tanımlamanın ne kadar zor olduğundan bahsetmektedir. Daha sonra tarih yazımında bütün araştırmacıların kullanabileceği tek bir yöntem ve kaynak olmadığına ancak bu alanın diğer bilim dallarına göre daha az jargon ve farklı teknikler içermesinden dolayı çok daha geniş kitlelere hitap edebildiğine vurgu yapılmıştır. Maza’ya göre tarih araştırması yapmayı öğretmek imkânsızdır. Araştırmanın dayanacağı verileri bulmaya başlamak bazı durumlarda yaratıcılık gerektirir. Merak, yaratıcılık, sabır ve azim tarihinin araştırma yolundaki en büyük dayanaklarıdır. Maza, tarihinin

\* Arş. Gör., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İzmir, g.zehra.366@gmail.com

görevini geçmişe ete kemiğe büründürmek ve zaman içindeki değişimi anlaşılır kılmak olarak açıklamaktadır. Gelişimi açıklayabilmek tarih biliminin özgün yanıdır. Yazar, giriş kısmında eserin yazılış amacını da açıklamıştır. Maza'nın hedefi tarihi tanımlamak ya da onun önemine vurgu yapmak değil, tarihi düşünüş şeklimizin nasıl değiştiğine ışık tutmaktır. Çünkü Maza, tarihi “*bugünün geçmiş hakkında bilmek istediği şey*” olarak tanımlamaktadır.

“Kimin Tarihi?” başlıklı birinci bölümde, tarihin aktörlerinin anlatılmaya değerliliklerinin zaman içerisinde nasıl değiştiği ele alınmıştır. Anlatılmaya değer olanın niteliğine göre tarihçilerin sordukları sorular ve bu soruları cevaplayabilmek için izledikleri yöntemler de değişim geçirmektedir. *Büyük adamların* tarihinin hâlâ revaçta olduğunu belirten Maza, toplumların talebi sebebiyle oldukça uzun zamandır şekillenen bu tarih yazımının bireyin, olayların, devletin veya milletin kaderinde tek etkenmiş gibi bir yanılgıya yol açabileceği tehlikesinden söz etmektedir.

Birinci bölümde değinilen konulardan bir tanesi de kilometrinin tarih araştırmalarındaki gelişim süreci ve bu alanın tarih sahasına yaptığı katkılar kadar dezavantajları meselesidir. Sayılar için içine girdiğinde bazı meseleler daha derli toplu hâle gelip anlaşılması kolaylaşırken ve konuya sayısal açıdan daha geniş, kapsayıcı bir çerçeve çizilirken, öte yandan bireyler kimliksizleşmektedir. Olayların birey ve toplum tarafından nasıl algılandığına dair bir veri sunamamak ya da elde bu konuyla ilgili bir kaynak varsa bile sayılara odaklanıp bunları göz ardı etmek neticesinde, değişimin izini sürmek mümkün olmayacaktır. Hâlbuki yazarın, tarih çalışmalarındaki en önemli amaçlarından birinin zaman içindeki değişimin izini sürmek olduğu, kitabının pek çok sayfasına sinmiştir. Maza, kilometrinin tüm kısıtlılıklarına rağmen bu alanın tarih araştırmalarına zenginlik getirdiği, sayıya dönüştürülerek de olsa mürekkebin büyük adamlardan koparak topluma doğru akmasını sağladığı fikrindedir. Topluma doğru eğilen her bir yöntem, kitlelerin hareketlerini kendi öğretileri doğrultusunda yorumlayarak, hem tarih yazımına yenilik getirmiş hem de değişimin bir parçası olmuştur. Her bir insan grubu değerlendirmeye alındığında, her yöntem yeni bir yorum sunduğunda tarihin çehresi de değişmektedir.

“Nerenin Tarihi?” başlıklı ikinci bölümde, birinci bölümle bağlantılı olarak farklı insan kitlelerinin tarih çerçevesinin içeriğini değiştirmesi gibi, farklı coğrafyaların da aynı etkiye sahip olduğu fikri öne sürülmektedir. Özellikle bazı coğrafyalar hakkında tarih uzmanlıklarının az olmasını eleştiren Maza, bir tarihçinin zihnine ilk yerleştirilenlerin Batı (Avrupa ve ABD) tarihi olması gerektiği dayatmasından söz etmektedir.

Yazar, ulus kavramına eşitlenerek sınırları belirlenmiş coğrafyalar ve bu sahalarda içerisinde her biri farklı ve kendi kendine gelişen tarihsel süreç algısının, geçmişe algılamamızda bozukluğa yol açtığını savunmaktadır. Her şeyden önce ulus ve bazen birbirinden oldukça uzak olan toprak parçaları aynı şeyi mi ifade ediyordu? 18 ve 19. yüzyıldan önce bu sorunun cevabı *evet* değildi çünkü bugün anladığımız şekildeki ulus bilinci güçlü değildi. Şehir devletlerinden imparatorluklara, Hristiyanlığın kurumsallaşmasından hanedanlara ve kilise tarihlerine, Amerikan ve Fransız devrimlerinden sonra da ulusal tarihe doğru bir geçiş söz konusuydu. Tarihçilerin merakının ulusal tarihin dar çapını ve suniliğini

aştığını düşünen yazar, araştırmacıları daha geniş ölçekli coğrafyalara ve geçmişin farklı türdeki insan toplulukları ve sahalarına göz atmaya davet etmektedir. Ulus tarihçiliği, halka ve bireye toprağa aidiyeti olsun diye bir kimlik inşa eden, bazı olayları zihinlere kazırken bazılarını toplu hâlde unutturan ve sorumluluğu ağır olan bir türdür. Öte yandan ulusları aşan coğrafyaları bir konu üzerinden ele alan yeni nesil tarihçilikte ufuk daha geniştir. Kliometri gibi bireye ulaşmanın güçlüğü varsa da Maza, bu sorunun geniş bir sahadan yola çıkılarak, sıradan bir insanın hikâyesiyle birleştirilerek aşılabildiğinden bahsetmektedir. Yazar Maza, klasik tarihî coğrafyaların dışına çıkarak okyanusları, devletler arasındaki sınırları araştırmacılara yeni çalışma sahaları olarak hedef göstermektedir.

“Neyin Tarihi?” başlıklı üçüncü bölüm de ilk iki bölümle bağlantılı olarak ele alınmıştır ve değişim olgusu yine ön plandadır. İşçilere odaklanmasıyla emek tarihinin, kadınlara odaklanmasıyla aile tarihinin, diğer yandan cinsellik tarihinin geliştiğine vurgu yapan yazar, siyasi ve askerî tarihe dair klasik konuların hâlâ gündemden bütünüyle düşmediğini ve kendi içlerinde geliştiğini söylemiştir. Çünkü tarihçiler geçmişin getirdiği bilgiye saygı duydukları kadar, yöntemlerine ve çalışma sahalarına da sadıktırlar. Tarihin konularının sınırları insanın hayal gücünü aşabilecek genişlikte olsa da tarihçiler genelde bir tartışmanın ya da geleneğin etrafında kümelenme eğilimi gösterip yeni yöntemlere diğer bilim alanlarından daha dirençlidirler.

“Tarih Nasıl Üretilir?” isimli dördüncü bölümde ve kalan diğer iki bölümde tarih yazıcılığının doğası üzerinde durulmaktadır. Dördüncü bölümde tarihin akademik, popüler ve kamusal tarihçiler tarafından nasıl üretildiği incelenmiştir. Maza, tarih yazmanın kolay olmasa da herkesin yapabileceği bir iş olduğu görüşündedir. Tarihin bir akademik grubun tekelinde olmaması, ona büyük bir popülerlik getirerek takipçi sayısını arttırmıştır. Tarihin tekelleşmemesinin temelinde belki de, bu işi ilk yapanların uzmanlaşmış akademik unvanlara sahip kişiler olmamaları yatmaktadır. Yakın zamanlara kadar da akademik tarihçilerle popüler tarihçiler arasındaki ayrım oldukça belirsizdir.

Dördüncü bölümün devamında kaynaklar meselesine değinen yazar, kaynaklar konusunda Marc Bloch ile aynı görüştedir. Uygun soruları sormadığınızda hiçbir kaynağın sizinle konuşmayacağını düşünmektedir. Ayrıca yeni bulunan hiçbir belgenin, oldukça karışık sebepleri olan tarihî bir hadiseyi bütünüyle değiştiremeyeceği, böyle bir gücü olmayacağı kanısındadır. Kaynağı işleyip kullanılabilir hâle getirecek olan, tarihçidir. Tarihinin iyi bir kaynağı bulup işleyebilmesi ise aldığı eğitimin kalitesine bağlıdır. Yazara göre, böylece tarihçiliğin biraz şans ama çoğunlukla sabır ve yaratıcı zekâyâ muhtaç olduğu açıktır.

“Nedenler mi Anlamalar mı?” başlıklı beşinci bölümde, tarihçilerin neden arayışı üzerinde durulmaktadır. Maza, tarihçilerin neden arayışlarını ve mesleğin bu nedenler üzerinden ilerlemesini hâlâ değerli ama *eski moda* olarak görmektedir. Elbette nedenler önemlidir. Nedenleri tasnif edebilmeyi ve öncelik sırası oluşturmayı tarihçiler için gerekli gören Maza, araştırmacıların daha çalışmaya başlamadan önce, içinde hareket edecekleri alanın sınırlarını çizmesini tavsiye etmektedir. Araştırmacıların, nedenleri boşa çıkarma üzerine kurulu çalışmalarının yerini daha başka türden eserlerin aldığını vurgulamaktadır.

Anlamın gün geçtikçe değer kazandığı tarih yazımı türlerinden biri olan mikro tarih yükseliştir. Mikro tarihin gelişiminden örneklerle bahseden yazar, getirdiği yeniliğe rağmen bu türün temsil edilebilirliği hususunda endişelidir. Bunun dışında, nedenlerin yanı sıra olaylardan yola çıkarak genel yasaya ulaşmak tarihçi için beyhude bir amaçtır. Çünkü Maza'nın da kabul ettiği gibi “*ders çıkarılmayan tarihin tekerrür ettiği*” bilgisi doğru değildir.

“Olgular mı Kurgular mı?” başlıklı altıncı ve son bölümde, tarihin nesnellikten hikâyeciliğe doğru gidip gelen yapısı ele alınmıştır. *Melez* bir disiplin olarak tanımlanan tarihin kurgu ve bilimsellik konusunda hangi yöne eğim göstermesi gerektiği meselesi aynı zamanda klasik ve postmodernizm bakış açıları arasındaki bir tartışmadır. Hayal gücü ve estetiği yüksek bir dilin sınırları nelerdir? Tarihçinin görevi boşlukları doldurmaksa bu boşluklar nasıl doldurulmalıdır? Tarihçiler 19. yüzyılın sonlarından itibaren, alana saygınlık kazandırmak için kaynaklara dayalı güvenilir bir anlatım kurmayı misyon edindiler. Ancak günümüzde bu bakış açısı yerini küreselliğe bıraktı. Küresellikten kastedilen, öncelikle tarih yazımında Avrupa tarihinden ve onun tarihi yazma biçiminden çıkmaktır. *Batılı beyaz erkeğin* egemenliğinde olan ve tüm dünyaya yayılan klasik tarih yazımı biçimi, Maza'nın *aşınma süreci* adını verdiği dönemde farklı kesimlerden gelen ve gittikçe güçlenen itirazlar neticesinde oldukça zayıflamıştır. Gün geçtikçe kurgu ve olgu arasındaki aşılabilir duvarlar da daha aşılabılır bir düzeye gelmiştir. Olgulardan ödün vermeyen ama okuyucuyu da sıkmayıp ikna edebilen, kurgunun ve nesnelliğin iç içe geçerek harman olduğu metinler inşa etmek, küreselleşen tarih yazımının yeni amaçlarındandır. Maza'nın, tarih yazımının geçmişi ve gidişatı noktasında keskin görüşleri yoktur. O, tarihin düz bir çizgide sürekli ilerleme hâlinde olduğu görüşünü desteklemediği gibi tarih yazımının da giderek daha iyi bir hâl aldığı vurgusunu yapmaz. Geleceğin getirdiği dinamizmden hoşnut olmakla birlikte geçmişin yöntemlerini topyekûn yıkan bir tutumu yoktur. Çünkü ne zaman neye ihtiyaç duyulacağı veya neyin moda hâline geleceği belli değildir. Maza'nın niyeti, meslekte uzman bir bilim insanı olarak, günün ihtiyaçlarına yönelik tavsiye ve görüşlerini sunmaktır. Sürekli tartışmak, meseleleri sıcak tutmak, değişimi kavramak ve onun bir parçası olmak tarihçilere yazarın vermek istediği mesajdır. Kitapta bölümler hacim olarak dengeli bir şekilde kaleme alınmıştır ki bu durum okuyucunun dikkatinin dağılmasını engellemektedir. Tarihçi, gelişen tarih yazımına ayak uydurarak ilgi çekici başlıklar kullanmış ve okuyucuda merak duygusu uyandırmıştır. Çevirisinin de özenle yapıldığı bu eserin küçük sayılabilecek tek kusuru, kitapta zikredilen örneklerin ağırlıklı olarak Batı tarihi üzerinden verilmesidir. Ancak yazarın keskin köşelerden uzak duran tavrı ve çalışma alanları düşünüldüğünde, bu durumun kendi içinde makul bir tarafı da bulunmaktadır.